

Medeklinkerdiefstal

De t-roof

Onze spelling toont niet alleen Korterlandse tendensen bij de klinkers, maar ook medeklinkers hebben last van diefstal. Het meest opvallende geval is de mysterieuze verdwijning van de *t* in de persoonsvorm. Het gaat daarbij om de tweede en derde persoon enkelvoud van de tegenwoordige tijd. We zeggen en schrijven een *t* aan het eind van werkwoorden als die congrueren met een onderwerp als *jij*, *hij* of *de vrouw*, als in *jij loopt*, *hij loopt* of *de vrouw loopt*. Die *t* schrijven we ook als die niet nodig is voor de uitspraak, zoals in *jij wordt*, *hij wordt* of *jij/hij vindt*. Er is geen verschil in uitspraak in de persoonsvorm tussen *hij wordt* en *ik word*. Dat geldt ook voor *biet*, *bied* en *biedt*. Dat komt door de klankregel van het Nederlands die ervoor zorgt dat een *d* aan het eind van een woord uitgesproken wordt als een *t*. Deze regel is het gevolg van een principe van het Nederlands dat zegt dat 'stemhebbende medeklinkers' niet aan het eind van een lettergreep mogen staan. Stemhebbende medeklinkers zijn die medeklinkers waarbij onze stembanden in trilling zijn. Het gaat hier vooral om de klanken *d*, *b*, *z* en *v* die stemloze tegenhangers hebben, respectievelijk *t*, *p*, *s* en *f*.

KLANKEIGENSCHAP VAN HET NEDERLANDS

een stemhebbende medeklinker mag niet aan het eind van een lettergreep staan

Heeft een woord eigenlijk een *d* aan het eind, dan spreken we die *d* als *t* uit. Zo klinkt het woord *rad* gelijk aan het woord *rat*, en het woord *lab* gelijk aan *lap*. Dat is niet een regel die geldt voor alle talen, want in het Engels is er wel degelijk verschil in uitspraak tussen *bed* en *bet*, of tussen *lab* en *lap*. Er is dus voor het Nederlands een regel die als het ware de stem weghaalt aan het eind van een lettergreep.

KLANKREGEL VAN HET NEDERLANDS

vervang een stemhebbende medeklinker door zijn stemloze tegenhanger aan het eind van een lettergreep

Zo werkt onze taal. Maar zo werkt de geschreven taal niet. In het Nederlands schrijven we niet altijd wat we horen, maar schrijven we in het geval van een *d* of een *b* aan het einde van een woord ook de *d* of de *b* terwijl we die klank systematisch uitspreken als *t* of *p*. Voor de *z* en de *v* doen we het anders, die schrijven we aan het eind van het woord zoals we de klank uitspreken: *vaas* (meervoud *vazen*) of *raaf* (*raven*).

[p] / [b]	[t] / [d]	[s] / [z]	[f] / [v]
ik heb / wij hebben	ik wed / wij wedden	ik plons / wij plonzen	ik verf / wij verven
ik bob / wij bobben	ik bid / wij bidden	ik nies / wij niezen	ik blijf / wij blijven
ik krab / wij krabben	ik klad / wij kladden	ik prijs / wij prijzen	ik loof / wij loven
ik dub / wij dubben	ik schud / wij schudden	ik lees / wij lezen	ik graaf / wij graven

In de eerste twee rijtjes schrijven we de stemhebbende medeklinker (*b* of *d*) die we stemloos uitspreken, terwijl we in de laatste twee rijtjes de medeklinker niet alleen stemloos uitspreken, maar ook schrijven zoals we hem uitspreken (*s* of *f*). Over dat verschil valt het een en ander te zeggen, maar het is hier niet de plaats om dat uitgebreid te doen. Het is in elk geval minder onsystematisch dan het lijkt, zoals we bijvoorbeeld kunnen zien aan het verschil tussen *goddelijk* en *onhebbelijk* ten opzichte van *vreselijk* en *ongelofelijk*, waarbij in de spreektaal de stemhebbende medeklinkers alleen stemloos worden bij *z* en *v*.

god > goddelijk	vrees > vreselijk
tijd > tijdelijk	huis > huiselijk
woord > woordelijk	geloof > ongelofelijk
smaad > smadelijk	stof > stoffelijk

Voor ons belangrijk is dat de *d* aan het eind van de stam van een werkwoord ook geschreven wordt als een *d*. In de derde persoon enkelvoud komt er dan een *t* achter te staan, net als bij andere werkwoorden, hoewel die *t* niet strikt noodzakelijk is want ook zonder *t* zouden we *wordt* uitspreken als *wort*. De spellingsregel die daarvoor zorgt voor die *t* is de regel van de analogie. Omdat we de *t* horen en schrijven bij de derde persoon enkelvoud van *lopen*, doen we net alsof die *t* er ook is bij de derde persoon van *worden*. Deze analogie passen we natuurlijk ook toe bij woorden waarvan de stam uitgaat op een *t*-klank. Dus de derde persoon enkelvoud van *zetten* en *bevatten* is volgens de regel van de analogie *zett* en *bevatt*. Maar nu komt de ontdubbelaar weer op de proppen. We zagen dat bij klinkers een geschreven lettergreep die eindigt op twee dezelfde letters wordt ingekort: *zoo* wordt *zo* en *zoomer* wordt *zomer*. Hetzelfde doen we nu ook bij de *t* van de derde persoon: *zett* wordt *zet* en *bezatt* wordt *bezat*. Dat we nu geen vormelijk verschil meer maken in de geschreven taal tussen (*ik*) *zet* en (*hij*) *zet* nemen we op de koop toe.

Een enkele keer is het lastig, want de zin *hij vergast mij op zijn buitenverblijf* is nu dubbelzinnig; het werkwoord kan zowel *vergassen* als *vergasten* zijn. En hoewel er nog enkele minimale paren zijn (type *missen* - *misten*) blijft de schade beperkt. Hooguit kun je nu aan de vorm niet zien of een persoonsvorm als *kust* van het werkwoord *kussen* ('kust') komt of van een mogelijk werkwoord *kusten* (kustt'). Maar dat soort verschillen kunnen we in de spreektaal toch al niet maken.

Dat de letterdief optreedt bij medeklinkers is een eigenaardigheid van onze spelling, want andere talen lijken weinig problemen te hebben met dubbele eindletters.

<i>Duits</i>	<i>Engels</i>
Gott	jazz
Bett	ball
statt	inn
wenn	odd

In de schrijftaal vallen dus *zet* en *zet+t* samen. Het is dan ook:

ik vergeet	ik ontbijt	ik tart	ik lust	enz.
jij vergeet	jij ontbijt	jij tart	jij lust	

hij vergeet hij ontbijt hij tart hij lust

We hebben kennelijk de weggehaalde buigings-informatie (stam+t) in de schrijftaal helemaal niet nodig. Want *hij vergeet* is akkoord, zonder dat het werkwoord laat zien of het 1e, 2e of 3e persoon is. Het weglaten van de buigings-*t* is een directe consequente van de belangrijkste eigenschap van de letterdief die inhoudt dat je twee gelijke letters aan het eind van een lettergreep moet reduceren tot één. Een logische uitbreiding zou zijn om de letterdief ook in te zetten in die gevallen waarin er weliswaar een *d* staat, maar waar je een *t* hoort, bij werkwoorden waarvan de stam uitgaat op een *d*. Dan zou het worden: *ik word, jij word* en *hij word* etc. Ook hier, net als bij werkwoorden die eindigen op een *t*, zou het weglaten van de buigings-*t* in de schrijftaal vrijwel probleemloos zijn. Er ontstaat nu alleen extra ambiguïteit bij deelwoorden op een *d* zonder het voorvoegsel *ge*. Bijvoorbeeld bij het werkwoord *bekladden*, dat volgens de medeklinkerdief+ naast *hij heeft beklad* ook *hij beklad* krijgt. Aangezien het nu ook al *ik beklad* is, is het probleem minimaal. Ik kom hier later op terug.

hij heb gelijk

Met die buigings-*t* is nog wat anders aan de hand, zoals blijkt uit het feit dat sommige hulpwerkwoorden bezig zijn om die *t* kwijt te raken in de spreektaal. Het gaat hier om de zogenaamde modale hulpwerkwoorden *zullen, kunnen, willen, moeten* en *mogen*.

ik wil	ik kan	ik zal
jij wil	jij kan	jij zal
hij wil	hij kan	hij zal

Nog niet erg lang geleden zeiden en schreven mensen meestal *jij wilt, jij kunt* en *jij zult* maar inmiddels zijn, zeker in de spreektaal, *jij wil, jij kan* en *jij zal* zeker net zo gebruikelijk, zo niet gebruikelijker.

Bij het hulpwerkwoord *mogen* is de verandering al eerder in de taal opgenomen. Waar men vroeger *gij moogt* en ook wel *jij moogt* zei, is de vorm *moogt* in de standaardtaal geheel verdwenen en is het *jij mag* geworden, waarbij de vormen voor de eerste, tweede en derde persoon enkelvoud gelijk geworden zijn. We hoeven hier dus niet meer te spreken van een 'persoonsvorm 1e of 2e persoon enkelvoud', want 'enkelvoud' volstaat. Het systeem wordt simpeler en een kennelijk overbodig onderscheid verdwijnt. Een abstracte vorm van het Korterland.

Dat verschil in persoon is in het Nederlands allang verdwenen in de werkwoordsvormen van de verleden tijd – *ik kon, jij kon, hij kon*, maar ook *ik werkte, jij werkte, hij werkte* of *ik liep, jij liep, hij liep* – en lijkt zich geleidelijk ook terug te trekken uit de tegenwoordige tijd, althans bij de hulpwerkwoorden. Het onderscheid tussen 1e, 2e en 3e persoon in de buiging van het werkwoord is niet meer nodig; het heeft geen aanwijsbare rol meer in het werkwoordsysteem. In talen als het Latijn, het Spaans en het Italiaans is de aanwezigheid van persoon in de *persoonsvorm* noodzakelijk omdat je daar het onderwerp kunt aflezen aan het werkwoord. Ik kan in het Italiaans zeggen *Mi chiamo Hans* 'heet Hans' zonder onderwerp. Als ik nadruk op *ik* wil leggen, kan ik natuurlijk ook zeggen *Io mi chiamo Hans* oftewel 'IK heet Hans'.

<i>vivo</i>	of	<i>io vivo</i>	'(ik) leef'
<i>vivi</i>	of	<i>tue vivi</i>	'(jij) leeft'
<i>vive</i>	of	<i>lei/lui vive</i>	'(zij/hij) leeft'

Het verschil in vorm tussen *vivo*, *vivi* en *vive* maakt dat we zonder probleem het persoonlijk voornaamwoord kunnen weglaten. Het werkwoord bevat voldoende informatie om de persoon van het onderwerp te kunnen terugvinden. Maar in het Nederlands laten we het onderwerp in dergelijke zinnen niet weg en dus kan de informatie op het werkwoord verdwijnen. Dat gebeurt nu dus ook geleidelijk. Want waarom zouden we de persoonsinformatie zowel op het persoonlijk voornaamwoord als op de persoonsvorm weergeven. Dat is dubbelop en dus inefficiënt. Het systeem kan beter. En dat is wat we zien bij de genoemde hulpwerkwoorden.

Een nauw aan het Nederlands verwante taal, het Afrikaans, heeft dan ook, op enkele uitzonderingen na, het onderscheid persoon uit het werkwoordstelsel gehaald. En niet alleen persoon, het kenmerk getal (enkelvoud of meervoud) is tegelijkertijd uit de buiging verdwenen. Het is:

<i>Afrikaans</i>	<i>Nederlands</i>
ek loop	ik loop
jy loop	jij loopt
hy, sy, dit loop	hij/zij/het loopt
ons loop	wij lopen
julle loop	jullie lopen
hulle loop	zij lopen

Grammaticaal is er geen bezwaar tegen om de buiging van werkwoorden zo sterk te reduceren. Er gaat geen informatie verloren. De *t* en de *en* in het Nederlandse buigingssysteem zijn historisch gegroeide stukjes taal die in de loop der tijd overbodig zijn geworden. Waarom het Afrikaans die stukjes overboord gezet heeft en het Nederlands niet, is een interessante vraag, maar die hoort niet thuis in dit boek.

Het lijkt er op dat het hulpwerkwoord *hebben* net als de modale werkwoorden ook aan de efficiency-operatie mee wil doen, maar dat vinden wij voorlopig nog niet heel plezierig. Want *hij heb* is de taalpurist voorlopig nog een doorn in het oog. Naar analogie van *ik kan-jij kan-hij kan* zou je dan krijgen *ik heb-jij heb-hij heb*. In samenwerking met mijn collega Frans Hinskens heb ik laatst onderzocht wat mensen zoal vinden van verschillende taalveranderingen (zie ook het vorige hoofdstuk). Het blijkt dat *jij kan* inmiddels goed is ingeburgerd. Vrijwel niemand heeft daar echt bezwaar tegen. In literatuur, in de krant; en ook op de tv komen *jij kan* en *jij zal* geregeld voor.

Timmermans suggereert dat je kan shoppen in de mensenrechtencatalogus
kop in de Volkskrant.nl, juni 2013
Je zal het maar hebben
tv-programma BNN

Maar het vergelijkbare *hij heb* is voor veel mensen een aanleiding om uit te varen over taalverloeding en valt voor veel mensen in de categorie van *hun hebben* (zie vorig

hoofdstuk), behorend tot de allerergste vormen van slecht Nederlands die we ons kunnen indenken. Kennelijk heeft *hij heb* nog wat meer tijd nodig om mee te mogen doen aan de persoonsverdwijning in de buiging van het werkwoord.

zij zijn groot en ik is klein

Maar hoe het moet met het overblijvende hulpwerkwoord *zijn* is onduidelijk. Is het daar ook mogelijk om tot één vorm voor het enkelvoud te komen, in plaats van drie?

- Je zou zeggen dat het dan *ik ben-jij ben-hij ben* zou gaan worden, maar voor zover ik weet is *hij ben* nog niet aan de beurt. Zelfs op het internet komt het niet of nauwelijks voor. Wel komen we de vorm *benne* tegen voor het meervoud, maar verder niet.

Jaa, we benne op de wereld
om mekaar om mekaar
om mekaar om mekaar
te hellepe niewaar

't Schaep met de 5 pooten

Voor het meervoud vinden we een mooie noord-zuid dialectgrens in het Nederlandstalige gebied waarbij de zuidelijke dialecten *zijn* gebruiken en de noordelijke een vorm als *benne* of *bent* (Twents).

kaartje Goeman

- De vorm *zijn* die het meervoud en het hele werkwoord aangeeft en die aanwezig is in het tegenwoordig deelwoord *zijnde*, lijkt niet geschikt voor het enkelvoud: *ik zijn, jij zijn, hij zijn*.

- We hebben ook nog de vorm *wezen* die we in het deelwoord *geweest* en in de gebiedende wijs aantreffen *Wees stil*, en die met een andere klinker ook in de verleden tijd voorkomt *was* en *waren*. Maar ook *ik wees, jij wees* en *hij wees* klinken zeer wonderlijk.

- Tenslotte hebben we de vorm *is*. Als we het Afrikaans zouden zien als een verder ontwikkelde vorm van het Nederlands – maar daar valt veel op af te dingen – dan zou *is* de vorm worden voor de toekomst, want in het Afrikaans is het *ek is, jy is, hy is, ons is* etc. Bij ons is er maar één spreker die deze weg lijkt in te slaan, en dat is Calimero, want die riep altijd "Zij zijn groot en ik is klein, dat is niet eerlijk".

Kortom, het werkwoord *zijn* vormt zo'n bij elkaar geraapt rommeltje dat het voorlopig onbegonnen werk lijkt om hier systeem in aan te brengen. We houden het voorlopig ongetwijfeld onregelmatig.

Ik ben van Duyvis en nou hoort ik dat er hier een fuif is

Maar niet alleen de hulpwerkwoorden zijn bezig met een reductie van persoonskenmerken. Ook de andere werkwoorden zijn onderweg. In de verleden tijd en in het meervoud is al geen verschil meer te bespeuren tussen 1e, 2e en 3e persoon, zelfs niet bij de onregelmatige werkwoorden. Maar ook in het enkelvoud van de tegenwoordige

tijd is er erosie zichtbaar. Vroeger was er bijvoorbeeld een *-st* uitgang voor de tweede persoon enkelvoud, gekoppeld aan het voornaamwoord *du* dat toen nog niet *jij* geworden was. Zo schreef Marnix van St. Aldegonde rond 1575 in de vertaling van de 50ste Psalm:

Du schickst dijn mont tot quaet, end' wilt niet deughen.
Dijn tongh' versiert bedroch end' valsche leugen

waar deze tekst nu luidt:

Je gebruikt je mond voor lastertaal
en verbindt je tong aan bedrog.

De *-st* uitgang komt nog steeds voor in oostelijke dialecten van het Nederlands, waar ook het voornaamwoord *du* nog bestaat. Dat zijn de enige dialecten van het Nederlands waar er nog een systematisch verschil is tussen 1e, 2e en 3e persoon. De rest van de dialecten heeft twee vormen voor drie personen, zoals het Standaardnederlands, of soms maar één, zoals in het Rotterdams. Rotterdammer Gerard Cox werd in de jaren 90 van de vorige eeuw bekend met de reclamezin "Ik ben van Duyvis en nou hoort ik dat er hier een fuif is."

Een aadige illustratie van hetzelfde vond ik op het internet:

Beste docenten,

Allereerst zal ik mij even voorstellen. Ik ben xxx en ik zit in mijn (als het allemaal lukt) laatste jaar van de lerarenopleiding Nederlands. De Hogeschool Rotterdam wil dat ik dit jaar een afstudeeropdracht afrond en dat is waar ik graag uw hulp voor wil vragen.

In mijn afstudeeropdracht houd ik mij bezig met het uitbrengen van mavo- en havoadviezen aan brugklasleerlingen. Nu ben ik heel erg benieuwd waarop deze adviezen bij u op school op gebaseerd worden. Moeten leerlingen gewoon een bepaald cijfer gemiddeld staan voor het vak Nederlands? Zijn er speciale toetsen die afgenomen worden om het niveau te bepalen? Zitten er speciale vragen verwerkt in de toetsen om dit onderscheid in niveau op de juiste manier te kunnen bepalen? Wordt het advies daadwerkelijk gebaseerd op al deze resultaten of komt het er in de praktijk toch op neer dat u uw advies baseert op ervaring en gevoel?

Ik kijkt uit naar uw reacties.

Met vriendelijke groet en alvast bedankt voor de moeite,
xxxx
Lerarenopleiding Nederlands
Hogeschool **Rotterdam**

We kunnen vaststellen dat de persoonskenmerken in de buiging van werkwoorden onder druk staan in de spreektaal. De reden is dat we ze niet meer nodig hebben in onze grammatica. Het zijn restjes van een ouder systeem waar ze wel een rol speelden, zoals dat nog steeds zo is in talen als het Spaans en het Italiaans. Taal evolueert en verliest in dat proces eigenschappen, op een manier die vergelijkbaar is met de ontwikkeling van ons lichaam waarbij de blinde darm, het stuitje of het lichaamshaar ook niet erg functioneel meer zijn en mogelijk in de evolutie geleidelijk verdwijnen. Het hoofdhaar bij mannen is al een heel stuk onderweg. Is dat erg? Het is maar hoe je er naar kijkt. Als je graag wilt dat taal zo weinig mogelijk verandert, is elke verandering een verloedering

die bij voorkeur bestreden moet worden in het onderwijs. Als je taalontwikkeling ziet als een natuurlijk proces, dan is het vooral interessant om te zien hoe en wanneer die verandering optreedt en is daar geen waarde-oordeel aan gekoppeld.

Zelf zal ik niet zo gauw *hij heb* gaan zeggen, en ik zie ook niet in waarom ik dat zou moeten doen. In mijn grammatica is de derde persoon enkelvoud van de tegenwoordige tijd van *hebben* de persoonsvorm *heeft* en niet *heb*. Maar ik vind het in het geheel geen bezwaar als anderen wel *hij heb* zeggen. Als Neerlandicus zal ik, indien gewenst, de mensen waarschuwen dat ze *hij heb* voorlopig nog maar niet in een sollicitatiebrief moeten schrijven, niet omdat het fout zou zijn, maar omdat het nog niet algemeen geaccepteerd is. Het zou de brief kunnen doen belanden op de stapel 'afwijzen' en het is zonde als die brief om zoiets onbenulligs op deze stapel terecht zou komen. Zodra *hij heb* in de categorie *jij kan* is aangekomen, kan ook deze waarschuwing achterwege blijven. Dat neemt niet weg dat ik *hij heeft* zal blijven gebruiken. Zo zit het in mijn hoofd, en wat mij betreft blijft het daar ook rustig zitten.

hij vind en ik wordt

Na deze excursie naar het verdwijnen van buiging in de spreektaal, keren we terug naar de verbuigings-*t* in de schrijftaal. We zagen dat bij werkwoorden waarvan de stam eindigt op een -*t* (*zetten, ontbijten, lusten*), de buigings-*t* van de 2e en 3e persoon afwezig is vanwege de letterdief. Maar nu komen we aan op een gebied waar onze schrijftaal aanleiding geeft tot een voortdurende stroom fouten. De *dt!* Niet alleen bij ongeletterden, maar ook bij veelschrijvers. In kranten, tijdschriften en boeken vinden we deze fouten op grote schaal terug. Het gaat hier om de *t* die volgt op een *d* die uitgesproken wordt als een *t*. Het bekende probleem van *hij wordt*. Het aantal spelfouten zou aanzienlijk afnemen als we de Korterlandse regel ook van toepassing zouden laten zijn op een *t* die aan het eind van een woord voorafgegaan wordt door een *d*. De Korterlandse schrijftaalregel: 'haal de *t* weg als die volgt op een *d* aan het eind van een lettergreep' zou ons een hoop ellende besparen.

Het is eigenlijk ook een soort ontdebbling gezien het feit dat die *d* als *t* wordt uitgesproken. Met een dergelijke, minimale uitbreiding van het werkterrein van de medeklinkerdief zouden we schrijven *hij word* en *de vrouw leid (of lijd)*. Het is even wennen, maar echt raar is het niet aangezien de woorden *word, leid* en *lijd* al bestaan, maar dan voor de eerste persoon enkelvoud en de tweede persoon wanneer het onderwerp op de persoonsvorm volgt: *word jij ziek?, morgen leid jij* en *waaraan lijd jij?*

De reden dat de dubbele schrijfvormen *wordt* en *word* een probleem opleveren ligt niet in feit dat de regel zo ingewikkeld is. Mensen, en dan vooral kinderen, zijn buitengewoon goed in het afleiden en ontwikkelen van regels. Kinderen leren spelenderwijs de meest ingewikkelde taalregelsystemen. Als ze voor hun zesde de plaats van het werkwoord in de Nederlandse zin foutloos hebben leren beheersen, dan is het *d / dt* -probleem een eitje. Het probleem is niet de complexiteit van de regel, maar vooral het feit dat wij spellen op woordbeeld. Als je eenmaal weet dat *trein* met een korte *ei* is en *wijn* met een lange, dan zorgt dat vrijwel nooit meer voor schrijfproblemen – behalve bij uitzonderingen als *weids* dat lijkt op *wijd*, op dezelfde manier als *lekkers* lijkt op *lekker*. Bovendien bestaat *wijds* natuurlijk ook, maar dan in de betekenis van iets dat *wijd* is, een

minimaal verschil met de betekenis van *weids* dat 'groots' betekent. Maar bij *word of wordt* heb je aan het woordbeeld weinig want beide vormen komen voor als vormen van hetzelfde werkwoord. Dan moet je ineens je grammatica inzetten om de goede schrijfvorm te construeren.

Om te weten wat de correcte persoonsvorm is, moet je op zoek naar het onderwerp dat in het Nederlands soms behoorlijk ver weg kan staan, zoals in

*Ik hoop dat IK later, als jullie groot zijn, een groot geleerde WORD of
Ik denk dat JIJ later, als ik met pensioen ga, een groot geleerde WORDT*

Ons korte termijngeheugen moet dan de kenmerken [persoon] en [getal] van het onderwerp in de eerste bijzin vasthouden tot aan het allerlaatste woord. Voor spreektaal is dat geen probleem want *wordt* en *word* zijn in de spreektaal identiek, maar bij schrijftaal gaat dat vaak mis.

vindt hij en word ik

Een interessant experiment leert ons hoe het mis gaat. Onderzoekers in Leuven hebben laten zien dat de *d/dt*-spelfouten niet willekeurig worden gemaakt. Er zit een patroon in. Ik wil dat patroon in een klein google-onderzoekje, dat ik in 2012 heb gedaan, proberen duidelijk te maken. Daarvoor heb ik op Google gezocht op *vind ik*, *vint ik* en *vindt ik*, en ook op *word ik*, *wort ik* en *wordt ik*. Hetzelfde ook voor de 2e en 3e persoon enkelvoud. Het aantal verschijningen van de verschillende vormen, totaal 18 vormen, heb ik in drie tabellen ondergebracht, waarbij de cursieve voemen de correcte vormen aangeven.

<i>vind ik</i>	26.600.000	84%	
<i>word ik</i>	2.920.000		63%
vindt ik	5.050.000	16%	
wordt ik	1.680.000		37%
vint ik	47.600	<1%	
wort ik	11.800		<1%

tabel 1e persoon

<i>vind jij</i>	2.650.000	79%	
<i>word jij</i>	787.000		78%
vindt jij	694.000	21%	
wordt jij	218.000		22%
vint jij	6.800	<1%	
wort jij	7.800		<1%

tabel 2e persoon

vind hij	378.000	27%	
wordt hij	310.000		10%
<i>vindt hij</i>	1.020.000	73%	
<i>wordt hij</i>	2.760.000		89%
vint hij	1.560	<1%	
wortt hij	3.370		<1%

tabel 3e persoon

Google is natuurlijk niet een echt betrouwbare machine om precies vast te stellen hoe vaak iets voorkomt, want er zitten allerlei dubbeltellingen tussen en andere rommel. Maar, ervan uitgaand dat de rommel zich evenredig verdeelt over de verschillende vormen, valt er natuurlijk wel iets te zeggen over de relatieve frequentie. Als de ene vorm 100 keer voorkomt en de andere 1000 bij een Google search, dan kunnen we daar gerust de conclusie aan verbinden dat het tweede een hogere frequentie heeft. Zo komt op 14 mei 2012 via Google search *Hans Bennis* 341.000 keer voor en *Mick Jagger* 40.300.000. Het is dan niet onredelijk om te zeggen dat dit aangeeft dat Mick Jagger veel populairder is (meer dan 100x) dan Hans Bennis, ook als er tussen de resultaten veel onzin zit.

Uit het onderzoekje naar de *d / dt* spelling blijkt allereerst dat de fout waarbij de *d* door een *t* wordt vervangen – *vint ik, wortt ik, vint hij* etc. – nauwelijks voorkomt. Minder dan 1% van de aangetroffen vormen vertoont deze spelfout. Dat geldt voor alle onderzochte vormen. Een dergelijke spelling ontstaat als we het principe van de gelijkvormigheid – je spelt *wij vinden* en dus ook *ik vind* – zouden loslaten. Hoewel spellingshervormers nog al eens pleiten voor het loslaten van dat principe lijkt het in de praktijk niet een groot probleem te vormen bij schrijvers van het Nederlands. Het kost even tijd om het te leren, zoals we verderop zullen zien, maar als het eenmaal tot onze kennis van de schrijftaal behoort, is het niet langer lastig om het woord *vind* dat je uitspreekt als *vint* met een *d* of *dt* te schrijven.

Als we even niet letten op goed of fout, dan zien we in de tabellen een aantal interessante verschijnselen:

- de vormen van *vinden* komen veel vaker voor dan die van *worden*, nl. 36,5 miljoen keer tegenover 8,7 miljoen keer. Kennelijk vinden we veel meer dan dat we iets worden.
- het zal niemand verbazen dat op het internet de vormen met *ik* vaker voorkomen dan de vormen met *jij* of *hij*. Zo vinden we bij *vinden* de eerste persoon een kleine 32 miljoen keer, terwijl de beide andere personen samen minder dan 5 miljoen keer verschijnen. Kennelijk vinden we onszelf belangrijker dan de ander.
- de vorige twee bevindingen bij elkaar leiden er toe dat *vind(t) ik* het vaakst wordt aangetroffen, 31,7 miljoen keer. Dat is ruim meer dan alle andere vormen bij elkaar, 13,5 miljoen keer.

- Terwijl *vind ik* 20 keer zo vaak voorkomt als *vindt hij*, zijn de aantallen bij *word ik* en *wordt hij* vergelijkbaar, 4.6 miljoen tegenover 3.1 miljoen. Kennelijk is *vind(t)* een *ik*-woord, terwijl *word(t)* zich gelijker spreidt over *ik* en *hij*.
- waar de verschillende vormen van *vind ik* tezamen ongeveer 31.7 miljoen keer voorkomen, treffen we de vormen *word ik* slechts 4.6 miljoen keer aan, een verhouding van ongeveer 7:1 in het voordeel van *vinden*. Als we dat vergelijken met de vormen van *vindt hij* en *wordt hij* dan ligt de verhouding anders. We vinden de vormen van *vindt hij* ongeveer 1.4 miljoen keer en die van *wordt hij* ongeveer 3.1 miljoen keer. Hier zijn de vormen van *wordt hij* frequenter dan die van *vindt hij*. Nu is de verhouding 2:1 in het voordeel van *worden*. In vergelijking is *worden* een *hij*-woord en *vinden* een *ik*-woord.

Laten we ons nu richten op de spelfouten, waarbij we de categorie van *vint* en *wort* buiten de beschouwing laten, want die komen in verhouding nauwelijks voor. Wat kunnen we kunnen verwachten?

- 1) Je zou in eerste instantie kunnen denken dat fouten vooral optreden bij het ten onrechte weglaten van een *t* in de derde persoon. De basisvorm is *vind* of *word* en dan laat je door het niet toepassen van de analogieregel de uitgang voor de derde persoon weg. Dit scenario-1 wordt duidelijk tegengesproken door de feiten van deze google-search. Het hoogste percentage fouten vinden we bij *word(t) ik* dat in 37% van de gevallen als *wordt ik* wordt geschreven.
- 2) Een andere mogelijkheid (scenario-2) is dat de meeste fouten worden gemaakt bij *jij* dat afhankelijk van de volgorde voorkomt met of zonder *t* op de persoonsvorm (*jij wordt* vs *word jij*). De dubbele uitgang bij de tweede persoon zou tot veel fouten leiden. Ook dat scenario wordt niet bevestigd, want *vind(t) jij/ word(t) jij* wordt in 21%/22% met *dt* geschreven, duidelijk minder dan de 37% van *wordt ik* of de 27% van *vind hij*.
- 3) Het meest opvallend is dat de fout *word hij* relatief het minst wordt gemaakt (10%) en *wordt ik* (37%) het allermeest. Dat zou kunnen leiden tot scenario-3: de meeste spelfouten treden op door ten onrechte een *t* toe te voegen in gevallen waar die niet hoort (in de besproken volgorde in de 1e en 2e persoon). Een overgeneralisatie van de analogieregel. Maar ook dat scenario faalt want *vindt ik* komt relatief minder voor dan *vind hij*, 16% tegenover 27%.

We kunnen de spelfouten die blijken uit de getallen in de tabel dus niet verklaren door het onzorgvuldig toepassen van de regels – niet of te vaak toepassen van de analogieregel of problemen met de 2e persoonsregel. Er dient zich een andere verklaring aan.

Het woordbeeld bepaalt de tendens die in de spelfouten aanwezig is op basis van frequentie van het voorkomen van de verschillende vormen. Zoals we eerder zagen is *vinden* een *ik*-woord: 26.600.000 keer in combinatie met *ik* en 1.020.000 keer in combinatie met *hij*. Dat betekent dat – in deze tabellen en zonder de 2e persoon – de vorm *vind* meer dan 25 keer zo vaak voorkomt als de vorm *vindt*. Als de frequentie een rol speelt, verwacht je dat *vind* relatief vaker optreedt waar *vindt* geschreven hoort te worden, dan andersom. En dat is ook inderdaad zo. In 27% van de gevallen vinden we

vind op de plaats van *vindt* en maar in 16% van de gevallen is het andersom. *Worden* daarentegen is een *hij*-woord – in deze gegevens gaat het nog alleen over *hij* terwijl de derde persoon natuurlijk ook nog voorkomt bij *zij*, *het* en andere, niet-pronominale onderwerpen, terwijl de vorm alleen voorkomt bij 1e en 2e persoon. De verwachting is hier dat spelfouten tenderen naar het ten onrechte toevoegen van een *t* aan de eerste persoon. En ook dat klopt, want slechts in 10% van de gevallen vinden we *word* *hij* terwijl *wordt ik* in 37% van de gevallen voorkomt. Kortom, de spelfouten in de persoonsvorm die in klank uitgaan op een *t* worden in sterke mate beïnvloed door het woordbeeld, door de frequentie waarmee een vorm met *d* of *dt* kan worden aangetroffen. Je zou kunnen zeggen dat onze spelling hier gebruik maakt van een beredeneerde gok. Je weet dat *wordt* vaker voorkomt dan *word* en als je het even niet weet, of beter, even geen tijd neemt om je grammatica aan te zetten, dan geeft *wordt* de grootste kans op succes. Het omgekeerde geldt voor *vind*.

Spoog of spuugde

Maar hoe weet een spreker eigenlijk dat *wordt* vaker voorkomt dan *word* en *vind* vaker dan *vindt*? Hebben we een mentaal telraam dat de stand bijhoudt en de frequentie van woordbeelden aangeeft? Het lijkt er op dat er inderdaad zoiets is. Zo blijkt uit psycholinguïstisch onderzoek dat de snelheid waarmee wij woorden herkennen sterk verbonden is met de frequentie die die woorden hebben.

Op een aardige manier kunnen we dat zien bij de verleden tijd van sterke werkwoorden. De zogenaamde sterke werkwoorden vormen onregelmatige, of althans minder regelmatige verleden tijdsvormen, zoals *kwam* van *komen* en *liep* van *lopen*. Dat zijn vormen die niet regelmatig kunnen worden gevormd, maar historisch ontstaan zijn en stuk voor stuk moeten worden geleerd.

KADER: *liep* - *loopte* - *liep* / voorbeelden kindertaal

Kinderen gebruiken in het begin vrijwel alleen de verleden tijd van sterke werkwoorden (*liep*, *klom*). Zodra ze de regel voor de zwakke werkwoorden (*maakte*, *hoorde*) doorhebben beginnen ze die dan ook toe te passen op de sterke werkwoorden (*loopte*, *klimde*). De regel wordt overgegeneraliseerd. In het volgende stadium leren ze dat sommige werkwoorden, de sterke werkwoorden, niet volgens de regels gaan en komen *liep* en *klom* weer terug.

taalverwerving stadium 1: (+/- 2 jaar)	<i>liep</i> , <i>klom</i> , <i>dronk</i> n kind leert de vorm per individueel werkwoord
taalverwerving stadium 2: (+/- 3 jaar)	kind leert de regel [stam + de/te] <i>maakte</i> , <i>hoorde</i> maar ook: <i>loopte</i> , <i>klimde</i> en <i>drinkte</i>
taalverwerving stadium 3: (+/- 4 jaar)	kind leert het verschil tussen sterk en zwak <i>liep</i> , <i>klom</i> en <i>dronk</i> keren weer terug

We zien dat kinderen bezig zijn om hun grammatica aan te passen aan het aanbod.

Maar wij doen eigenlijk vaak hetzelfde als kinderen. Als we niet goed weten of een werkwoord sterk of zwak is, maken we gebruik van de regelmaat van de zwakke

vorming van de verleden tijd. We weten vaak niet goed of een werkwoord als *spugen* nu sterk of zwak is. Moet het *spuugde* of *spoo*g zijn, of *breide* of *bree*. De eerste vormen van deze tweetallen zijn regelmatig gevormd en de tweede zijn de sterke vormen die moeten worden geleerd en in ons mentale woordenboek worden opgeslagen. Als we niet weten of een werkwoord sterk of zwak is, kunnen we altijd de regel voor de zwakke werkwoorden inzetten, maar er is niet een dergelijk proces om sterke werkwoorden te vormen, want *lopen* heeft *liep*, *kopen* heeft *kocht* en *dopen* neemt de regelmatige zwakke verleden tijd *doopte*. Een kind gaat ook niet door een fase waarin het *diep* of *docht* zegt in plaats van *doopte*, en dat doen wij dus ook niet. De fouten gaan vrijwel altijd in de richting van 'sterk naar zwak'.

We zien dat de minder frequente sterke werkwoorden, waarvan de verleden tijd minder voorkomt, zich geleidelijk ontwikkelen naar zwak. Dit heeft met het mentale activatieniveau te maken. Hoe vaker een vorm voorkomt, hoe sterker die in ons geheugen ligt opgeslagen. Het ligt niet voor de hand dat we binnenkort *koopte* of *loopte* gaan zeggen, maar *jaagde* in plaats van *joeg* of *kerfde* in plaats van *korf* zijn inmiddels wel acceptabel geworden.

delven	- delfde / dolf
ervaren	- ervaarde / ervoer
jagen	- jaagde / joeg
melken	- melkte / molk
scheren	- scheerde / schoor
schuilen	- schulde / school
verraden	- verraadde / verried
vrijen	- vrijde / vree
waaien	- waaide / woei
wuiven	- wuifde / woof
zeiken	- zeikte / zeek
zweren	- zweerde / zwoer / zwoor

We zien dus dat frequentie als indicatie van een mentaal activatie-niveau een belangrijke rol speelt in het gebruik van woorden en daarom is het geenszins verrassend dat *d/ dt* spelfouten voor een belangrijk deel bepaald worden door het meest geactiveerde woordbeeld: *vind* bij *vinden* en *wordt* bij *worden*.

De onthoofde ridder ontmaagde het vergaste meisje

Wanneer de grammatica een buiging toevoegt die leidt tot een dubbele medeklinker aan het eind van een lettergreep, dan is er sprake van ontubbeling. Dat is de karakteristieke werkwijze van de letterdief. Dat zagen we bij de *t* van de derde persoon enkelvoud. Maar dat zien we ook bij de *d* of *t* van het voltooid deelwoord. Het is *zij is ontmaagd* en niet *ontmaagdd* en *hij is onthoofd* in plaats van *hij is onthoofdd*. Dat het eind van het woord hier een rol speelt zien we in de verleden tijd die wel een dubbele *d* heeft: *hij ontmaagdde haar* en *zij onthoofdde hem*. De dubbele *d* heeft in elk geval tot gevolg dat we *ontmaagdde* herkennen als een verledentijdsvorm van het werkwoord *ontmaagden*,

want als we *hij ontmaagde haar* schrijven, dan zou dit de verleden tijd moeten zijn van *ontmagen*, dwz. 'van de maag ontdoen'. Interessant is nu dat *ontmaagde* en *onthoofde* wel voorkomen, maar dan als bijvoeglijk gebruikte vormen van het voltooid deelwoord: *het ontmaagde meisje*, *de onthoofde ridder*. Van dat meisje weten we nu niet waarvan ze precies beroofd is, haar maagdelijkheid of haar maag. En is de ridder nu zonder hoofd of zonder hof (vgl. 'hoofs')? De reden voor de enkele *d* is dat in dit geval de *e* wordt toegevoegd aan het ontdubbelde deelwoord, terwijl in het eerdere geval het verleden tijdsmorfeem *de* wordt toegevoegd aan de stam van het werkwoord (*onthoofd* en *ontmaagd*).

maar het gaat niet altijd goed (1)

JFK ontmaagde me tijdens mijn stage op het Witte Huis

Het Parool.nl / 6 februari 2012

ik ontmaagde me zusje

www.hetsexverhaal.nl

Pikant detail: Morelli ontmaagde Stephanie op haar zestiende

www.boek-plus.nl

Iets dergelijks zien we bij de *t* van het voltooid deelwoord. We schrijven *zij heeft mij op een maaltijd vergast* en niet *vergastt* of *hij heeft mij ontlast* en niet *ontlastt*. Ook daar is de verleden tijd met een dubbele *t*: *zij vergastte mij op een maaltijd* en niet *zij vergaste mij* (dat kan natuurlijk wel, maar dan van een ander, minder aangenaam werkwoord: niet *vergasten* maar *vergassen*), het is *hij ontlastte mij* en niet *hij ontlaste mij*. Maar wel weer *de op een maaltijd vergaste man* (nu ook in het schrift dubbelzinnig) en *de ontlaste ouders*.

maar het gaat niet altijd goed (2)

Hij was het die zijn klanten vergaste op een hapje

kunst-en-cultuur.infonu.nl

Zij vergaste de aanwezigen op twee van haar bekende nummers uit haar repertoire

nickerie.net

Zij vergaste ondermeer schepenen Luc Vandavelde en Koen Loete met champagne

meetjesland.be

Het lijkt op het eerste gezicht een raar rommeltje, maar dat valt mee. De regel is 'ontdubbel een dubbele medeklinker aan het eind van een woord'. Deze regel is van toepassing na elk woord/morfeem. Voeg je dus een *d* of een *t* toe aan een woord dat op een *d* of een *t* eindigt, dan treedt de letterdief in werking, onafhankelijk van de vraag of er dan later nog weer een buigingsmorfeem aan wordt toegevoegd. Het verleden tijd morfeem *te* of *de* zorgt niet voor ontdubbeling, want er staat nooit een dubbele medeklinker aan het eind. Schematisch weergegeven:

I: *onthoofd* (stam werkwoord)

II: *onthoofd-d* (voltooid deelwoord) II: *onthoofd-de* (verleden tijd)
III: *onthoofd* (ontdubbeling)
IV: *onthoofd-e* (bijvoeglijk gebruik)

Ik vind het vervelent

Kinderen die leren spellen, moeten allereerst leren hoe het fonologisch principe werkt. Ze spellen op grond van de uitspraak van woorden. De *d* en de *t* zijn verschillende letters en dus verwachten ze ook dat ze verschillend worden uitgesproken. Meestal klopt dat ook. Er is een groot verschil tussen *dik* en *tik* en *dak* en *tak*, of tussen *kater* en *kader* en (afgezien van de schrijfwijze van de oe-klank) tussen *roede* en *route*. Maar dat de *t* aan het eind van het woord ook met een *d* kan worden geschreven, is voor een kind (kint) niet onmiddellijk duidelijk. Het spellingsprincipe van gelijkvormigheid leidt tot afwijkingen van het fonologisch principe en dat moet geleerd worden. Dat is niet eenvoudig.

Zo zagen we al dat het principe van gelijkvormigheid wel van toepassing is op de *d* en de *b*, maar niet op de *z* en de *v*. Dus wel *had* en *heb* (terwijl we *hat* en *hep* zeggen), maar niet *laz* of *gav*. Dat we *lazen* en *gaven* zeggen en schrijven, is kennelijk geen reden om vanwege gelijkvormigheid hier ook *laz* en *gav* te schrijven. Er zijn redenen om in dit opzicht de *d* en de *b* te onderscheiden van de *v* en de *z*, maar die zijn behoorlijk complex. Het gevolg is dat het correct toepassen van gelijkvormigheid enige tijd neemt. Zo is hier een 'Vriendenboekje' afgebeeld uit het Parool van 14 april 2012 van een meisje van 8 jaar dat later 'juf' wil worden.

[tekst Parool]

In de tekst staan drie woorden die horen te eindigen met een *d* en die zijn alledrie met een *t* geschreven: *maant*, *iemant* en *vervelent*. Jet kan al goed schrijven want het computerspel *Minecraft* zet ze feilloos op papier, ook zangeres *Kate Perry* schrijft ze foutloos. Alle fouten die ze maakt worden veroorzaakt door regelcomplexiteit. Behalve de drie *t*'s gaat het om *gim* in plaats van *gym*, een regelmatige schrijfwijze als in *Wim*, *Pim* en *klim*; *turnun* in plaats van *turnen* waarbij het interessant is dat ze de tweede *u* over een correcte *e* heeft geschreven (het stomme-*e*-probleem), *komkomer* in plaats van *komkommer* (de dubbelaar) en *paprieka* in plaats van *paprika* (de *i*-chaos). We zien hier de worsteling met ons spellingsstelsel. Jet wordt later vast een goede juf, maar eerst moet ze nog even het principe van de gelijkvormigheid onder de knie krijgen. Dat gaat haar zeker lukken, zoals blijkt uit het feit dat mensen bijna nooit *vint* en *wort* schrijven in plaats van *vind(t)* en *word(t)*.

DE MISSENDE S

Behalve de *d* en de *t* kan ook de *s* het slachtoffer worden van Korterlandse diefstal. Dat gebeurt als een morfeem dat bestaat uit een *s* of dat begint met een *s* aan een woord wordt toegevoegd dat zelf eindigt op een *s* of een *s*-klank.

de verschste visch

De overtreffende trap of superlatief wordt gevormd door *st* toe te voegen aan een bijvoegelijk naamwoord: *mooi-mooist*, *leuk-leukst* etc. Als het bijvoegelijk naamwoord eindigt op een *s* dan wordt één van de twee *s*-en weggehaald. Het is niet *boos - boosst*, *nerveus - nerveusst* of *vers - versst*, maar het wordt *boost*, *nerveust* en *verst*. Het nadeel is natuurlijk dat je hier en daar in de spelling ambiguïteiten krijgt als *ver - verst* en *vers - verst*. Andere gevallen zijn *barst* (van *bar* of *bars*) en *malst* (van *mal* of *mals*).

Een verschil met de andere gevallen van medeklinkerdiefstal is dat het niet gaat om een ontubbeling aan het woord-/morfeem-einde, maar aan het begin van het toegevoegde morfeem van de overtreffende trap (*-st*). Omdat de overtreffende trap gevolgd kan worden door een buigings-*e* wordt het ook *het verste ei* of *de booste jongen*.

De *s*-roof lijkt ook te gelden als het gaat om een *s*-klank die je niet als *s* schrijft. De superlatief van *logisch* is volgens de officiële regels niet *logischst*, maar *logischt*, en van *tragisch* niet *tragischst* maar *tragischt*, alhoewel we hier vaak kiezen voor de analytische vorm met het bijwoord *meest*: *meest logisch*, *meest tragisch*.

De officiële regels kiezen voor het weglaten van de *s*. In de inleiding op de Woordenlijst Nederlandse Taal (het Groene Boekje) stellen Piet van Sterkenburg en Jeannine Beeken (beide voormalig directeur van het INL, de Nederlandse woordenautoriteit):

Soms worden ook de vergrotende en de overtreffende trap gegeven, vooral waar die vormen vanuit spellingoogpunt problematisch zijn. Wij noemen *consequenter*, *consequentst*, *insolider*, *insolieder*, *insoliedst*, *loucher*, *louchest*, *fletst*, *genadeloost*, ***tragischt***.

Ook de Nederlandse Taalunie is het daarmee eens, blijktens de onderstaande tekst van Taaladvies.net:

Bij woorden die eindigen op *-s* komt er in de overtreffende trap geen *-st* maar *-t*. Bij de onverbogen vorm wordt de overtreffende trap bij voorkeur omschreven met *meest*. Bij de verbogen vorm is zowel de regelmatige vorm als de omschreven vorm met *meest* mogelijk.

grijs – *grijzer* – *meest grijs* / *grijste* (of: *meest grijze*);

vers – *verser* – *meest vers* / *verste* (of: *meest verse*);

komisch – *komischer* – *meest komisch* / ***komishte*** (of: *meest komische*).

We moeten hier dus kennelijk "eindigen op *-s*" interpreteren als 'in de spreektaal eindigend op een *s*-klank', want anders klopt het voorbeeld *komisch* niet.

Vanzelfsprekend is dat bepaald niet, want zouden we hetzelfde doen bij de *d* aan het eind van een woord, dan zouden we *hij word* moeten spellen.

We kunnen dus stellen dat de officiële spelling *logischt*, *komischt* en *tragischt* is, maar dat blijkt niet zonder meer uit het taalgebruik. Wat voorbeelden van het internet geplukt:

- Om dit te ervaren is het dus het **logischst** via een goede koptelefoon (behoorlijk verschil tussen een koptelefoon en een goede koptelefoon) of goede studio speakers af te mixen/ op te nemen / te masteren.
- Als je kijkt naar de natuur van het konijn is het het **logischst** om in de ochtend- en avondschemering te voeren, omdat konijnen dan het actiefst zijn."

Maar ook:

- ik begin met hoe ik je heb ontmoet, want dat lijkt me het **logischt**.
haha, wat een gaar woord, **logischt**.
- Op een houten vloer is een houtskelbouwwandje het **logischt**, maar vaak zou gips of gasbeton ook wel moeten kunnen.

Men zegt soms dat je niet *logischst* of *logischt* hebt omdat dat niet uitspreekbaar zou zijn, maar dat lijkt me onzin. Waarom zou de klanksequentie *iest* hier niet uitspreekbaar zijn? Zo zegt Juf Melis, onze internet-spelling-juf: "Soms is de overtreffende trap heel moeilijk om uit te spreken. Vaak wordt dan 'meest' ervoor geplaatst: logisch - logischer - **meest logisch**"

Als we kijken naar de onofficiële spelling, dan hebben we de mogelijkheid tot een reeks van vijf geschreven medeklinkers aan het eind van een woord: *logischst*, maar omdat je er maar twee uitspreekt, is er niets aan de hand met de klankvorm. Het kon vroeger nog erger, want toen men nog *versch vleesch* had, was het mogelijk om het *vleesch* het *verschst* te verkopen, zes medeklinkerletters aan het eind van een woord, voor zover ik weet een record. Een mooie brief uit "Vaderlandsche Letteroefeningen" uit 1808 laat dit zien:

... een brief ... tegen de Epicuristen, die alleen "in genot geleefd hadden, die geen Vaderland kenden, die niet wisten wat Patriotisme was, die alleen dachten, waar het beste gegeten werd, waar de Kaviaar en Oesters het **verschst** aangekomen waren, waar de schoonste en buigzaamste meisjes van vermaak hunne sluimerende mannekracht weder op nieuw wisten te bezielen, welke Danseresse in de *Armide* wellustige denkbeelden, door het geschiktst bewegen harer voeten en dijen, wist op te wekken, enz. ..."

De *st* is officieel op twee manieren afwijkend. Ten eerste haalt de letterdief een medeklinker weg die niet aan het eind van het woord staat, namelijk de *s* van de *st*. Ten tweede haalt de letterdief die *s* ook weg als de voorafgaande medeklinker niet een *s* is maar de medeklinkerreeks *sch*.

iets vies

De *s* kan ook verdwijnen bij de toevoeging van een *s* die van een bijvoeglijk naamwoord een zelfstandig naamwoord maakt: *nieuw* - *het nieuws*, *mooi* - *iets moois*, maar ook *vers* -

iets vers in plaats van *iets verss*. Net als bij de overtreffende trap gebeurt dit ook als het bijvoeglijk naamwoord uitgaat op *isch*, zoals in *iets tragisch*. Maar ook hier lopen de meningen uiteen, althans, *iets tragisch* en *iets tragischs* worden in de praktijk door elkaar gebruikt.

- Groene Amsterdammer (24.3.2010): "Een toonladder heeft **iets tragisch**."
- Christelijk Informatie Platform (26.5.2011): "Lachen om profetie van Harold Camping heeft **iets tragisch**"
- de Volkskrant (18/11/2006): "Het heeft in dit specifieke geval wel **iets logisch** om voor de groene spelling te kiezen, vindt ook de Taaladviesdienst van het Genootschap Onze Taal, dat zelf de witte spelling voorstaat."

Maar ook:

- Filologica Gent: "Er zat **iets tragischs** en droefs in de manier waarop ze keek, de manier waarop ze afwezig zat te luisteren."
- Tijdschrift voor Geschiedenis (1931, 46:425): "Maar hier gaat de overmatige energie niet tot het caricaturale; veeleer is er **iets tragischs** in het conflict tussen het in snel tempo naar groote doeleinden jagen en de vaak nuchtere werkelijkheid."

In dit geval lijkt de medeklinkerdief bij de taalgebruiker wel sterker te staan. Het aantal gevallen van *iets tragischs* of *iets logischs* is ver in de minderheid ten opzichte van de geduceerde vorm. Waarom dat zo is, weet ik niet. Ik zou verwachten dat we geneigd zijn om de regels zo algemeen mogelijk toe te passen:

grondwoord:	logisch
toevoeging <i>s</i> -morfeem:	logischs
letterdief:	werkt niet want letter <i>h</i> is ongelijk aan <i>s</i>

Kennelijk weten we dat het bij de *s* niet gaat om de letter, maar om de klank. Dat voorspelt dat we de *s*-dief ook zijn gang laten gaan in uitzonderlijke woorden die ook min of meer op een *s* eindigen. Volgens de Nederlandse Taalunie is het inderdaad ook *iets orthodox* of *iets complex*, *iets Jiddisj* en *iets posh*. Doorredenerend zouden we dan ook bij de overtreffende trap van deze woorden de *s* moeten weglaten, als in *dit probleem is het complex* in plaats van *het complexst*. Of in *de orthodoxte secte* of *de poshte buurt*. *Orthodoxte* komt inderdaad voor op internet, maar mijn intuïties heb ik allang achter mij gelaten.

Kortom de medeklinkerdief bij de *s* werkt op een vergelijkbare manier als bij de *t* en de *d*, maar is op twee punten anders:

- Als de toegevoegde *s* gevolgd wordt door een *t* en/of een *e* dan treedt toch de *s*-dief op;
- Als de klank van het woord waar de *s* / *se* / *st* / *ste* aan wordt toegevoegd een *s* klank is, treedt de ontubbelaar in werking, ook als het gaat om een *s*-klank is die niet als *s* wordt gespeld.

Dat de *s* zich anders gedraagt dan de *t* zien we duidelijk bij het *te*-achtervoegsel, van het type *stil* – *stilte*. Als we dat achtervoegsel toevoegen aan een bijvoeglijk naamwoord op een *t* gebeurt er verder niets: *groot* – *grootte* en al helemaal niet als dat woord eindigt op

een *d* die je als *t* uitspreekt als in *breed* – *breedte*. In deze gevallen schrijf je niet *grote* of *brete*. Ook bij *kort* wordt het *kortte* en niet *korte*, hoewel ik met veel moeite wat relevante voorbeelden kon vinden, waaronder *de kortte van zijn lontje* of *door de lengte (of beter de kortte) van de laars*, en meestal waren dit ook nog voorbeelden bedacht door taalknutselaars die bezig waren met het erzinnen van moeilijke woorden voor een dictee.

Bossche bollen

De *s* is soms wat de kluts kwijt. Zo is er het achtervoegsel *se* dat we na plaatsnamen gebruiken om er een inwoonster of een bijvoeglijk naamwoord van te maken: *een Amsterdamse* en *de Amsterdamse School*. Eindigt de naam op een *s* zoals bij de gemeente Goes, dan wordt het *een Goese* of *de Goese gemeenteraad*. Dit sluit aan bij wat we hier boven zagen. Maar als de gemeente eindigt op *-sch* dan gebeurt er iets zeer wonderlijks. Een café in Den Bosch is *een Bosch café*, de *s* vervalt net als bij *iets logisch*, maar een kroeg of een bol uit Den Bosch, schrijven we als *een Bossche kroeg* of *een Bossche bol*. Zo zijn in elk geval de regels. Je zou verwachten dat die bol *Bosche bol* zou heten, en zo wordt die ook vaak, maar foutief geschreven. En als je dan perse de *s* van het achtervoegsel *se* zou willen schrijven, dan zou het *Boschse bol* worden, ook nog zeer verklaarbaar, maar dat die *s* dan verhuist naar een plekje voor de *sch* is uiterst merkwaardig. Doorredenerend zou je dan ook kunnen verwachten dat de overtreffende trap van *tragisch* niet *tragischt(e)* is maar *tragisscht(e)* en dat is zeker niet het geval.